

Son olarak böylesine önemli bir çalışmanın sayfa düzeninin ve yazımının daha iyi yapılmasını, basımının da daha kaliteli olmasını dilerdik. Her şeye rağmen böyle bir çalışmanın okuyucuya sunulması takdire değer bir başarıdır.

Aydın Topaloğlu

Türkiye'de İslâm'ın Yeniden İnkişafı (1950-1960)

Şaban Sitebölükbaşı

Türkiye Diyanet Vakfı İSAM Yayınları, Ankara 1995, 206 sayfa.

Cumhuriyet tarihinin dönüm noktalarından birini teşkil eden 1950 seçimlerinin neticesinde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi yaklaşık çeyrek yüzyıllık tek parti yönetimini sona erdirmenin yanı sıra İslâmî dönüşüm sürecinin başlamasına zemin hazırlamıştır. "Demokrat Parti dönemi" ya da "Menderes dönemi" şeklinde anılan 1950-60 arası hakkında özellikle o dönemi yaşamamış olan nesiller yeterli ve sağlıklı bir bilgilene imkanı bulamadılar.

Bu yazıda tanıtımına yer verdiğimiz eser 14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidara gelen ve 27 Mayıs 1960 askerî darbesiyle son bulan Demokrat Parti yönetimleri dönemindeki dinî inkişafı konu edinerek, yakın tarihimizin bu karanlık bölümünü aydınlatmayı amaç edinmiştir. Eser yazarın 1990 yılında Manchester Üniversitesi'nde (İngiltere) hazırladığı *Aspects of Islamic Revival in Turkey 1950-1960* başlıklı doktora tezinin yeniden gözden geçirilerek yapılan tercümesidir. Aynı zamanda Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) araştırmacılarının hazırladığı doktora tezleri serisinin ikinci yayını olan kitap, giriş ve sonuç kısımlarının yanı sıra altı bölümden oluşmaktadır.

Eserin giriş bölümünde (s. 1-10) konunun alanı ve kaynakları, Osmanlı Devleti'nde İslâm'ın rolü ve laikliğin gelişme süreci incelenmiştir. Yazar çalışmanın ihtiva ettiği bazı güçlüklerin incelenen olayın yorumunu yaparken ihtiyatlı davranmaya zorladığını ifade etmektedir. Bu güçlüklerden ilki Türkçe'de "dinî inkişaf" olarak ifade edilen "religious revival" kavramının tanımıyla ilgilidir. Dinî inkişafıla ilgili olarak "halk arasında dine gösterilen ilginin artışı", "dinin yeniden söz sahibi olması" ve "yeniden doğuş" olmak üzere üç tanım veren yazar dinî inkişafın gerçekliğini ortaya koymak için bu üç tanımın unsurlarının dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir (s. 5).

Diğer taraftan yazar araştırmacının kaynaklarıyla ilgili olarak da bazı güçlüklerin bulunduğunu ifade ederek 1950-60 döneminin arşivlerinin kapalı olması, siyasi parti kayıtlarıyla politikacıların özel notlarına ulaşamaması ve o dönemde halkın düşüncelerini yansıtan anket çalışmalarının bulunmamasını eksiklik olarak kabul etmektedir (s. 5-6). Öncelikli olarak günlük gazeteler, haftalık ya da aylık dergiler gibi süreli yayınların kaynak olarak kullanıldığı araştırmada parti programları,

TBMM tutanakları ve dönemin tanınmış simalarının hatıralarından istifade edilmiştir. Ayrıca ikinci el kaynak olarak konuyla ilgili Türkçe ve İngilizce literatüre başvurulmuştur.

Eserin birinci bölümü (s. 11-44) “1950-60 Döneminde Din ve Parti Politikası” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde tek parti döneminde din, Cumhuriyet Halk Partisi ve din, Demokrat Parti ve din, DP liderlerinin dine yaklaşımı, DP'nin belli başlı İslâmcı milletvekilleri, Hürriyet Partisi, Millet Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi, Türkiye Köylü Partisi ve İslâm Demokrat Partisi hakkında bilgiler verilmektedir. Yazar bu bölümde dinî kesimin ne kadar oya sahip olduğunu ve DP'nin seçim başarıları ya da CHP'nin seçim yenilgilerine dinî politikaların mı yoksa ekonomik politikaların mı sebep olduğunu tam olarak tespit etmenin imkansızlığına işaret etmektedir (s. 43).

“Siyasi Alanda Laiklik Tartışmaları (1949-1960)” başlığını taşıyan ikinci bölümde (s. 45-74) laikliğin muhtevası hakkındaki tartışmalar, Türk Ceza Kanununun 163. maddesi, Arapça ezan yasağının kaldırılması, radyoda Kur'an yayınları ve din eğitimi üzerinde durulmuştur. Yazar tek parti döneminde uygulanan şekliyle laikliğin dini ahlâkî sahayla sınırlayan ve bu saha dışındaki bütün dinî talepleri “batıl inançlar” ya da “hurafeler” isnadıyla reddeden dinî modernizm de dahil olmak üzere çeşitli tarz ve şekillerde dine düşmanlık nosyonunu da kendi içinde barındırdığını ve pratikte bunların birçok kanun ve idari talimatnamelerle tezahür ettiğini belirtmektedir (s. 73).

1950-60 döneminde İslâmî kurumların yayılmasının ele alındığı üçüncü bölümde (s. 75-107) ortaöğretimde din dersleri, imam-hatip okulları, Kur'an kursları, İlahiyat Fakültesi ve Yüksek İslâm Enstitülerinin açılmasıyla Diyanet İşleri Başkanlığı birimleri bütçesi ve etkinliğinin artırılması incelenmiştir. Yazar din eğitiminin yaygınlaştırılması ve özellikle dinî eğitim veren yüksek öğrenim kurumlarının açılmasının nüfuzu 1960'lardan sonra gittikçe hissedilecek olan yeni bir müslüman aydın sınıfının doğmasına zemin hazırladığını, buna paralel olarak dinî amaçlı vakıflara ve halkın desteğiyle kurulan imam-hatip okulları ve Kur'an kurslarına tanınan yeni hürriyetlerin devletin denetimi altında bile olsa dinî meselelerde halkın kendi hareket ve teşebbüs imkanını kullanabileceği bir alan yarattığını ifade etmektedir (s. 107).

Dördüncü bölüm (s. 109-133), 1950-1960 döneminde dinî hareketlerin inkişafı ile ilgili olup Nurculuk ve Süleymancılık hareketleriyle Tıcanilik tarikatı üzerinde durulmuştur. Yazar Süleymancılığı geleneksel tarikat kategorisine dahil etmenin mümkün olmadığını ifade ederek bu gurubun asıl faaliyet vasıtası olarak Kur'an kurslarını seçmiş olmalarını orjinal bir gelişme olarak görmekte ve gerek Süleymancılık gerekse Nurculuk hareketlerinin bariz özelliklerinin yazılı malzemeleri kullanmaları olduğunu ifade ederek her iki hareketin de başarılarını Cumhuriyet'in kurulmasından sonra okur-yazar oranının önemli ölçüde artmasına borçlu olduklarını iddia etmektedir (s. 132).

Beşinci bölüm (s. 135-163) “1950-1960 döneminin İslâmcı düşüncesinde Batı etkilerine karşı gelişen tepkicilik” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Batı'dan ithal edilen ideolojilerden masonluk, feminizm, misyonerlik, siyonizm ve komünizm, Batı kaynaklı eklektik ideolojilerden dinde reformculuk düşüncesi ve Atatürkçülük, Batı'nın kültürel etkilerinden yılbaşı eğlenceleri, güzellik müsabakaları ve gayri ahlâkî kurumlarla Batı müziği konuları ele alınmıştır. Yazar Cumhuriyet öncesi İslâmcılarını oldukça meşgul eden İslâm'da kadın hakları ve feminizm tartışmalarının bu dönemde büyük ölçüde kaybolduğuna dikkat çekerek 1950'lerin İslâmcılarının 1920'lerden beri kadının sosyal rolü konusunda yapılan değişiklikleri ya kabul etmeye meylettikleri ya da bu meseleyi artık birinci derecede önemli görmediklerinin anlaşıldığını ifade etmektedir. Diğer taraftan Türk hayat tarzına hakim olan ve onu İslâmî kılan unsurun İslâm kültürü olduğunu düşünen 1950'lerin İslâmcıları geleneksel Türk kültürü ve âdetlerinin müdafaasını İslâm'ın müdafaasıyla eşit görmekteydiler (s. 163).

Altıncı bölümde (s. 165-186) 1950-1960 döneminde İslâmî basın ele alınmıştır. Bu bölümde *Sebilürreşad*, *Büyük Doğu*, *Hür Adam*, *Din Yolu*, *İslâm*, *Müslüman Sesi*, *Ehl-i Sünnet*, *Serdengeçti* ve *Allah Yolu* ile İslâmî basına muhalif olarak Kemalist prensipleri bünyesinde barındıracak şekilde İslâm dinini reform etme amacını taşıyan *Dinimizde Reform Kemalizm* isimli dergi ve gazeteler incelenmiştir. Menderes döneminde aktif bir İslâmî basının ortaya çıkmasını Türkiye'nin dinî hayatı bakımından çok önemli bir gelişme olarak gören yazar Menderes'in Necip Fazıl'ın *Büyük Doğu*'suna gizli olarak mâlî yardımda bulunması ve belirli müsamaha sınırlarını aştıkları gerekçesiyle bazı İslâmî yayınlar hakkında soruşturma açtırarak yasaklatmasını hükümetin İslâmî yayınların halk üzerinde belli oranda etkiye sahip olduğunu kabul ettiğini gösterdiğini ifade etmektedir (s. 185). Bu dönemdeki İslâmî yayınlarla II. Meşrutiyet döneminin İslâmî yayınları arasında bir karşılaştırma yapan yazar 1950'lerin yayınlarını bilgilendirmekten çok demogojik ve duygulara yönelik yazıların oluşturduğunu, II. Meşrutiyet döneminde ise İslâmî ilimlerde derin bilgiye sahip ve bu bilgilerle zamanın meseleleri arasında ilgi kurmaya çalışan din alimlerinin tahlile dayalı makalelerinin ağırlıkta olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte yazar 1950'lerin şartlarının farklı olması sebebiyle bu dönemdeki İslâmcı gazetecilerin karşılaştığı problemlerin özellikle siyasi olduğu ve yazılardaki kavgacı ve demogojik üslubun kısmen tabîî karşılanabileceği görüşündedir (s. 185-186).

Yazar sonuç bölümünde (s. 187-121) 1945'den sonra gerek iktidar partisi CHP gerekse diğer partilerin 1924'den beri takip edilen laiklik politikalarından kısmen ayrılmak ihtiyacını kabul ettiklerini; CHP ve DP'nin prensip olarak İslâm'ın Türk toplumunda meşru bir yeri olduğunu kabul etmeye başladığını ancak her iki partinin de dinin siyasette yeri olmayıp, ibadet ve kültürel hayatla sınırlı olduğu görüşünden taviz vermediğini ifade etmektedir. Yine yazara göre DP laikliğin tanımını yeniden yapmaya kendisini zorunlu hissetmemiş ve bu kavram kaypaklığını korumaya devam etmiştir. Ayrıca devlet din işlerinde daha aktif bir rol üstlenmeye başlayarak “resmî İslâm” anlayışı doğmuştur.

Sitembölükbaşı'nın eseri pek çok kimse için kapalı bir dönem olan 1950-60 arasındaki dinî uyanış hakkında istifade edilebilecek akademik bir çalışma niteliğindedir. Bununla birlikte eserde temas edilen bazı konular hakkında daha fazla bilgi verilerek okuyucunun bilgilenmesi sağlanabilirdi. Sözelimi Arapça ezan yasağın-
dan bahsedilirken ezanın Türkçeleştirilmesi ve Kur'ân-ı Kerim'in Türkçesi ile ibadet denemelerinden de bahsedilebilirdi. Ayrıca müstakil bir başlık altında incelenen Türk Ceza Kanununun 163. maddesinin 1991 yılında yürürlükten kaldırıldığına dair bilgi verilmesi yararlı olurdu. Diğer taraftan doktora tezi olarak hazırlandıktan yaklaşık beş yıl sonra Türkçe'ye çevrilerek yayınlanan eserin bibliyografya bölümünün özellikle Türkçe literatür bakımından zenginleştirilmesi konuyla ilgilenenlerin istifade alanını genişletebilirdi.

M. Kâmil Yaşaroğlu

Conversion to Islam: A Study of Native British Converts

Ali Köse

Kegan Paul, Londra 1996; xi+216 sayfa.

İslâmî bir terim olan ve hidayet kökünden “gerçeğe ulaşmak - doğru yol üzere bulunmak” anlamlarına gelen “ihtida” kavramı, Batı dillerinde genelde *conversion* (din değiştirme) kelimesiyle ifade edilir. İhtida kelimesi sadece diğer dinlerden İslâm'a girişe işaret ederken, *conversion* daha geniş anlamda tüm din değiştirmeler için kullanılır.

Din değiştirme oldukça karmaşık bir olgu olup üç çeşit tecrübeyi kapsar: Bunlardan *birincisi*, aynı din içerisinde kişinin daha da dindarlaşması; *ikincisi*, bir şahsın mensubu olduğu dinin vecibelerini önceleri yerine getirmezken daha sonra dindar bir hayata geçişi ve *üçüncüsü* de, ferdin o güne kadar mensubu olduğu dini terkederek bir başka dine inanmaya başlamasıdır.

Sosyal bilimlerde bu tecrübelerin analizleri bunların hiç birinin sebepsiz olmayacağı hipoteziyle başlar. Burada tanıtımına yer verdiğimiz *Conversion to Islam* başlıklı inceleme de 70 İngiliz mühtedi üzerinde din değiştirme tecrübelerinin temel sebeplerini incelemek amacıyla İngiltere'de gerçekleştirilen bir alan araştırmasının sonuçlarını ortaya koymaktadır. Alan araştırmasında takip edilen metod, mülakat metodu olarak bilinen, söz konusu mühtedilerin her birisiyle yapılan konuşmaların değerlendirilmesinden ibarettir. Ancak, yazar mühtedilerle görüşmeden önce onlarla hangi konuları konuşacağı konusunda hem şahsî tecrübesiyle ulaştığı, hem de daha önce yapılan benzer çalışmalarla varılan neticelerden istifade etmiştir. Kitap, “Giriş” ve “Sonuç” dışında, beş bölümden oluşmaktadır: 1. “İngiltere'deki Müslümanlar” (5-30), 2. “İhtidaya Doğru” (31-66), 3. “İhtida Süreci” (67-124), 4. “İhtida Sonrası” (125-141) ve 5. “Tasavvuf Yoluyla İhtida” (142-188).